

JERZY KOWECKI  
(24 V 1930 — 7 XII 2019)

7 grudnia 2019 r. po długiej chorobie zmarł w Warszawie dr Jerzy Kowecki — wieloletni pracownik Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN, jeden z najbardziej zasłużonych autorów prac badawczych i edytorskich dotyczących dziejów Rzeczypospolitej schyłku XVIII w.

Jerzy Kowecki urodził się 24 maja 1930 r. w miejscowości Patok koło Mińska Mazowieckiego, był synem Jana i Stanisławy z domu Pilich. W następnym roku rodzina Koweckich przeprowadziła się do Rembertowa, gdzie Zmarły uczył się w szkole powszechnej, a następnie ukończył gimnazjum i — w 1949 r. — liceum. W tymże roku Kowecki rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego z nadzieją, że po ich ukończeniu będzie mógł poświęcić się badaniom w zakresie historii prawa. W 1952 r. ukończył studia pierwszego stopnia i został zakwalifikowany na studia drugiego stopnia w specjalizacji historycznej. Był wtedy seminarzystą Bogusława Leśnodorskiego i na jego zlecenia prowadził w Archiwum Głównym Akt Dawnych kwerendy akt powstania kościuszkowskiego oraz przygotował indeks do edycji pism politycznych Hugona Kołłątaja.

Pod kierunkiem Leśnodorskiego przygotował pracę magisterską pt. „Prawne uregulowanie stosunków pracy w Królestwie Polskim w jego erze konstytucyjnej” i na jej podstawie we wrześniu 1953 r. uzyskał magisterium. 26 listopada tego roku otrzymał dyplom magistra prawa ze specjalizacją w zakresie historii państwa i prawa. W związku z bardzo trudną sytuacją rodziny (ojciec zmarł w 1943 r. w obozie koncentracyjnym na Majdanku) Jerzy w czasie studiów utrzymywał się z pracy w Centralnej Bibliotece Wojskowej (1949–1951), a następnie w Muzeum Wojska Polskiego (1951–1952), a także stypendiów studenckich i pomocy materialnej, której udzielała mu siostra — Maria Pochręst.

Podjęte przez Zmarłego pod koniec studiów na UW starania o uzyskanie tzw. aspirantury na Wydziale Prawa zakończyły się niepowodzeniem — nie został dopuszczony do egzaminów. Już jednak we wrześniu 1953 r. rozpoczął — zapewne przy wsparciu Leśnodorskiego — starania o zatrudnienie w Instytucie Historii PAN, organizowanym w tym czasie pod kierunkiem Tadeusza Manteuffla. Ostatecznie został tam zatrudniony i początkowo pracował na stanowisku tzw. pomocniczego pracownika naukowego, a od 1954 r. asystenta. Pod kierunkiem Leśnodorskiego, który pracę na Wydziale Prawa UW łączył z profesurą

w IH PAN, Jerzy Kowecki rozpoczął badania nad dziejami powstania kościuszkowskiego, której to problematyce pozostawał wierny przez wiele następnych lat. Napisana pod kierunkiem Leśnodorskiego rozprawa doktorska pt. „Pospolite ruszenie w insurekcji 1794 roku” została, wraz z pozytywnymi recenzjami Stanisława Herbsta i Andrzeja Zahorskiego, przedstawiona Radzie Naukowej IH PAN i na tej podstawie 26 października 1962 r. Jerzy Kowecki uzyskał stopień naukowy doktora nauk historycznych. W 1963 r. Jego praca ukazała się drukiem nakładem Wydawnictwa Ministerstwa Obrony Narodowej.

Początkowo głównym wątkiem badań prowadzonych przez Koweckiego w Instytucie Historii PAN były: powstanie kościuszkowskie, jego społeczne konsekwencje oraz postać naczelnika insurekcji. Obok wspomnianej wyżej książki opublikował także prace poświęcone sprawie chłopskiej w tym okresie. Już w 1957 r. nakładem Państwowego Wydawnictwa Naukowego ukazała się niewielka rozprawa zatytułowana *Uniwersał Połaniecki i sprawa jego realizacji*, a w 1964 r. na łamach „Przeglądu Historycznego” — krótki, ale wyczerpujący problem artykuł *Chłopi czynszowi w reformach Insurekcji 1794 roku*. W 1960 r. opublikowano też nakładem Państwowych Zakładów Wydawnictw Szkolnych popularną, choć opartą na badaniach źródłowych biografię Tadeusza Kościuszki, która w następnych latach miała jeszcze dwa wydania.

Problematyka ta nigdy zresztą nie przestała interesować Zmarłego — jeszcze w 1997 r. opublikował rozprawę poświęconą spornym problemom w biografii Kościuszki (*Niektóre sporne problemy w biografii Tadeusza Kościuszki*, w: *Kościuszko — powstanie 1794 r. — tradycja. Materiały z sesji naukowej w 200-lecie powstania kościuszkowskiego 15–16 kwietnia 1994 r.*, red. J. Kowecki), a w roku 2013 rozprawę analizującą relacje pomiędzy Kościuszką a Stanisławem Augustem w okresie powstania 1794 r. (*Insurekcja 1794 r. Kościuszko — Stanisław August*, w: *Stanisław August i jego Rzeczpospolita. Dramat państwa, odrodzenie narodu. Materiały z wykładów*, red. A. Sołtys, Z. Zielińska).

W dalszych latach punkt ciężkości zainteresowań badawczych Koweckiego przeniósł się w okres Sejmu Czteroletniego, któremu poświęcona została większość Jego publikacji naukowych i popularno-naukowych. W tym zakresie należałoby wyróżnić trzy główne wątki: skład personalny sejmu w latach 1789–1792 — tym żmudnym dociekaniom zawdzięczamy m.in. opublikowane w 1974 r. studium poświęcone posłom debiutantom na Sejmie Czteroletnim (*Posłowie debiutanci na Sejmie Czteroletnim*, w: *Wiek XVIII — Polska i świat. Księga poświęcona Bogusławowi Leśnodorskiemu*, red. nauk. A. Zahorski) oraz przygotowane wspólnie z Hanną Małachowicz opracowanie poświęcone uczestnikom obrad sejmowych w latach 1789–1792, opublikowane w 1991 r. (*Senatorowie i posłowie Sejmu Wielkiego*).

Publikował też prace syntetyczne poświęcone przemianom społecznym w dobie Sejmu Czteroletniego, jak np. obszerna rozprawa pt. *U początków nowoczesnego narodu*, w: *Polska w epoce Oświecenia. Państwo — społeczeństwo — kultura* (red. B. Leśnodorski, Warszawa 1971). W późniejszym okresie uwagę Zmarłego przyciągało zjawisko, które dziś zaliczamy do problematyki pamięci historycznej.

Publikował on studia i redagował zbiory prac poświęconych przemianom tradycji Sejmu Czteroletniego oraz Konstytucji 3 maja od schyłku XVIII stulecia po XX w. (*Sejm Czteroletni i jego tradycje*, Warszawa 1991).

Z perspektywy czasu największe znaczenie miały jednak badania podjęte przez Jerzego Koweckiego w latach siedemdziesiątych XX w., poświęcone genezie partii politycznych w Polsce. Opracowania dotyczące poszczególnych ugrupowań politycznych (zwanych wtedy z francuska „klubami”) zaowocowały także opracowaniami syntetycznymi, jak np. praca *Pierwsze stronnictwo polityczne w Polsce XVIII wieku*, w: *Dzieje kultury politycznej w Polsce* (red. J.A. Gierowski, Warszawa 1977).

Ostatnią specjalizacją badawczą, której Kowecki poświęcał wiele czasu, było edytorstwo źródeł historycznych. Rozpoczął je jeszcze w latach sześćdziesiątych, przygotowując do publikacji opis grodzieńskiego sejmu rozbiorowego i insurekcji 1794 r., pozostawiony przez Antoniego Trębickiego (Warszawa 1967), a zakończył publikując przygotowane przez Edmunda Rabowicza i Bernarda Krakowskiego *Zagadki Sejmu Czteroletniego* (Warszawa 1996). Największe jednak znaczenie miały prace nad edycją tekstu Konstytucji 3 maja 1791 r. W 1981 r. po raz pierwszy opublikowano przygotowany przez Zmarłego jej tekst wraz z innymi dokumentami z czasów Sejmu Czteroletniego (*Konstytucja 3 Maja 1791; Statut Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji*). W kolejnych latach publikacja ta miała pięć wydań (ostatnie 2018), a opracowany przez Jerzego Koweckiego tekst konstytucji majowej wszedł w obieg badawczy na prawach opracowania standardowego.

Wśród licznych drobniejszych opracowań Zmarłego — recenzji, polemik, opracowań popularnych i haseł encyklopedycznych dotyczących badanej przez Niego epoki — na wyróżnienie zasługuje znaczna liczba biogramów przygotowanych dla potrzeb *Polskiego słownika biograficznego*. W znacznym stopniu powstawały one na marginesie prac badawczych prowadzonych nad składem personalnym Sejmu Czteroletniego, ale znajdujemy wśród nich także biogramy postaci z pierwszej połowy XVIII w.

Poza pracami badawczymi i edytorskimi Jerzy Kowecki położył znaczne zasługi na polu wydawniczym. Był członkiem redakcji „Kwartalnika Historycznego”, przez wiele lat koordynował prace wydawnicze Instytutu Historii PAN, a doświadczenie w tym zakresie zdobywał w czasach bardzo trudnych dla wydawnictw naukowych w Polsce, na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. Przez wiele lat był też współpracownikiem Marii Boguckiej w Pracowni Kultury Staropolskiej i Oświecenia IH PAN, gdzie wielokrotnie zastępował prowadzącą zagraniczne kwerendy kierowniczkę pracowni.

Pracując przez wiele lat w Instytucie Historii PAN, Jerzy Kowecki stał się ważnym i charakterystycznym członkiem instytutowej społeczności. Zawsze dobrze poinformowany, ale wyraźnie zdystansowany wobec narzucanych przez władze polityczne tendencji, dał się wielokrotnie poznać jako badacz chętnie dzielący się swymi ustaleniami i doświadczeniem, a także kolega pomocny w sprawach niekoniecznie związanych bezpośrednio z pracami badawczymi, co

szczególnie w latach osiemdziesiątych XX w. miało duże i pozytywne znaczenie dla całego zespołu. Odejście Jerzego Koweckiego na emeryturę w 1995 r. nie zakończyło Jego związków z Instytutem, do końca interesował się jego losami i sytuacją. Symbolem tego poczucia więzi zmarłego ze środowiskiem, w którym tak długo pracował, jest zapewne decyzja ofiarowania Instytutowi osiemnastowiecznego portretu Stanisława Augusta Poniatowskiego, która to darowizna została zrealizowana po śmierci Jerzego Koweckiego przez Jego córkę.

*Wojciech Kriegseisen*  
(Warszawa)